

CÎTEVA FRAGMENTE SCULPTURALE DIN SUD-VESTUL DOBROGEI

CRIȘAN MUȘETEANU

În lapidarul Muzeului de istorie și arheologie din Călărași se află o serie de fragmente sculpturale descoperite fortuit în Dobrogea. Două piese reprezentînd un fragment statuar și mina unei statui au fost depistate în zona Ostrov-Regie, în perimetrul anticului Durostorum. Un rest statuar reprezentînd o divinitate feminină, Artemis, a fost descoperit pe plaja Dunării, la Păcuiul lui Soare, în anul 1965. La acestea se adaugă un fragment de stelă funerară recoltat în stînga Dunării în comuna Borcea, dar care se leagă fără îndoială de Dobrogea¹.

1. Fragment statuar reprezentînd un *militar*, descoperit la Ostrov-Regie, din calcar. Pieseii îi lipsește capul, picioarele și o parte din brațe și anume dreapta de la umăr, iar stînga acoperită de manta are fractura începînd de la încheietura palmei. Dimensiuni I : 52 ; G : 24 cm. Inv. 15305. Fig. 1 a, b.

Personajul este înveșmîntat cu o tunică scurtă care cade în falduri paralele și cu un *paludamentum* ce se prinde pe umărul drept cu o fibulă mare rotundă. Mantaua îi acoperă spatele. Tunica este închisă la gît, fiind crăpată în față ; în jurul gîtului observîndu-se un tiv îngust. Drapajul realizat cu dalta constă din falduri verticale. Tunica este legată mai jos de mijloc. Paludamentul realizat din pliuri semicirculare pe piept pînă în talie cădea peste brațul stîng care trebuia să fi fost întins.

Dacă pentru Dobrogea piesa este, după cunoștința noastră, pînă acum singulară, în alte părți ale Imperiului reprezentări de militari sînt mai des cunoscute. Ele apar în forme mai mult sau mai puțin apropiate în special în centrele militare ale provinciilor de graniță, fiind

¹ Fragmentul sculptural de la Păcuiul lui Soare a fost descoperit de P. Diaconu, piesele de la Ostrov-Regie au fost recoltate de D. Elefterescu, iar stela de la Borcea de V. Oprea. Le mulțumim și pe această cale pentru permisiunea de a le publica.

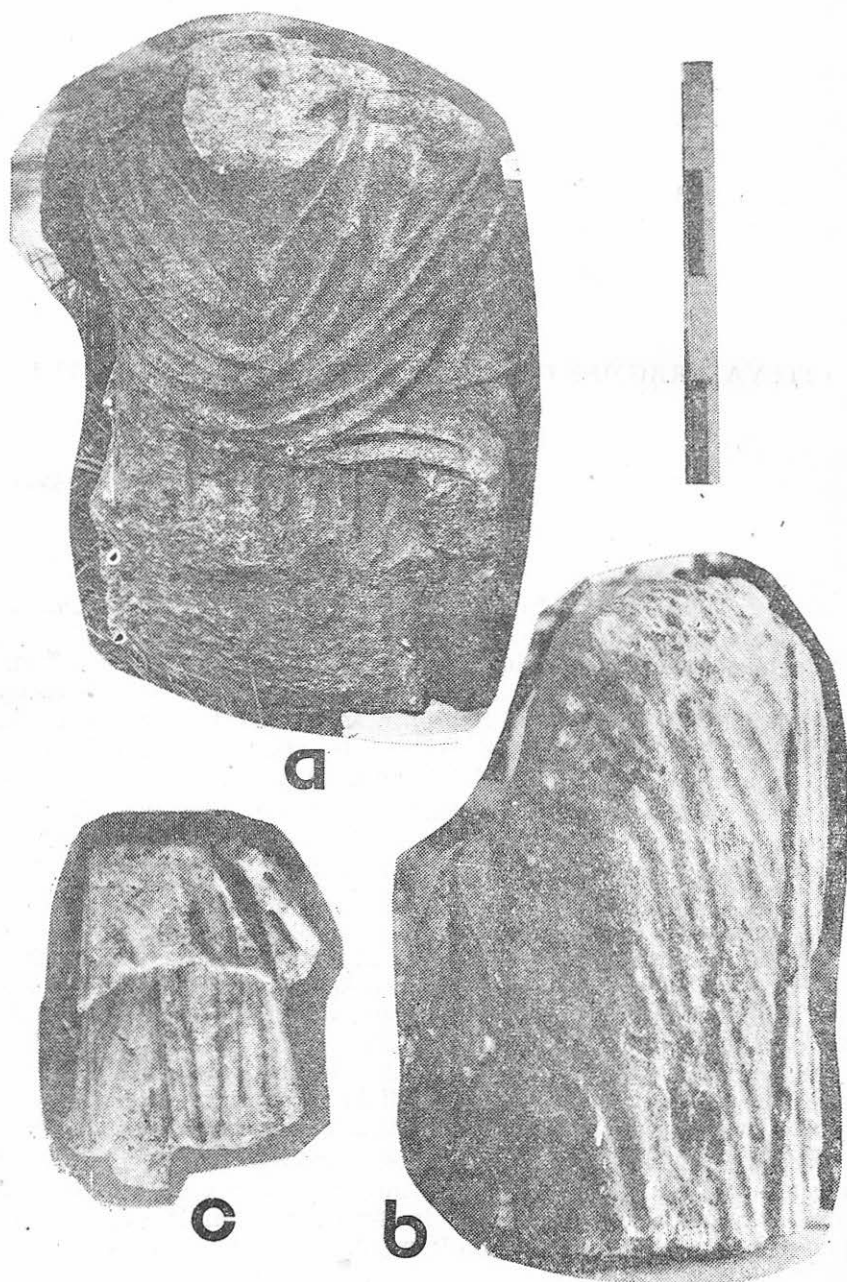

Fig. 1. a-b. Durostorum — fragment de statuie reprezentînd un militar. c. Păciul lui Soare — Artemis.

date în veacurile II—III², perioadă de timp spre care înclinăm să plasăm și exemplarul de la Durostorum.

2. *Artemis*, fragment de statueta votivă, descoperită la Păcuiul lui Soare, din marmură de calitate superioară. Fragmentului îi lipsește capul, brațele, piciorul stîng în întregime și dreptul de la genunchi în jos. Dimensiuni : I actuală : 28 ; G : 9 cm. Inv. 17027. Fig. 1 c.

Fragmentul păstrat reprezintă torsul și partea superioară a piciorului drept dezgolit. Personajul este înveșmîntat într-un chiton scurt cu *apoptygma*. Partea inferioară a tunicii este tratată cu falduri verticale bogate, dintre care se remarcă un mănunchi central. Himationul, după cum lasă să se bănuie faldurile fragmentare, era redat în forma obișnuită, adică cu un colț aruncat pe umărul stîng și înfășurat în jurul mijlocului. Spatele este lucrat sumar.

În ceea ce privește identificarea personajului feminin înfățișat, întîmpinăm greutăți, din cauza sumarei conservări, fără atribute. Restul piciorului drept dezgolit ar fi un indiciu ca să considerăm piesa ca reprezentînd-o pe Artemis, care după cum se știe, este cel mai adesea, înfățișată în arta clasică cu o îmbrăcăminte scurtă pînă deasupra genunchilor³. În cazul tuturor celorlalte divinități feminine din panteonul greco-roman care făceau obiectul unor reprezentări statuare, veșmintele erau lungi pînă la pămînt.

Piesa pare să facă parte din seria statuară de inspirație grecească a Artemisei la vînătoare⁴, bine cunoscută prin numeroase monumente în Moesia inferioară atît sub formă de statuî cît mai ales de basoreliefuli⁵.

Contextul arheologic unde a fost descoperită nefiind concludent, considerăm statuia o operă provincială din veacurile II—III e.n.

3. *Mina dreaptă* a unei statuî descoperită la Ostrov-Regie, din marmură albă de bună calitate. Dimensiunea actuală : 22 cm. Inv. 16853. Fig. 2 a, b.

Fragmentul reprezintă o mină de proporții puțin mai mari decît cele obișnuite, ruptă mai sus de încheietura palmei. În mină ține un obiect pe care se sprijină podul ei, acest rest de obiect este de formă cilindrică prezentînd la capătul păstrat o porțiune lățită.

Identificarea fragmentului statuar este dificil de făcut, dar în mod cert aparține unei statuî de mari proporții. Pentru elucidarea obiectului fragmentar pe care această mină îl ține și deci, implicit, pentru

² Marie Louise Kruger, *CSIR, Osterreich, Carnuntum*, Viena, 1967, nr. 84—85 ; D. Radu, *Apulum*, 7, 1968, p. 438, fig. 2 ; D. Alicu, C. Pop, V. Wollmann, *Figured monument from Sarmizegetusa*, BAR, Oxford, 1979, nr. 295—297.

³ Th. Schreiber, în *Roscher's Lexikon*, I, coll. 604 ; P. E. Arias, în *EAA*, I, p. 639, s. v. Artemide.

⁴ Marie Louise Kruger, *op. cit.*, nr. 35 ; M. Bărbulescu, *Dacia*, N.S., 16, 1972, p. 215 ; D. Alicu, C. Pop, V. Wollmann, *op. cit.*, nr. 23.

⁵ G. I. Kazarov, *Izvestia Institut*, 4, 1926—1927, p. 95, fig. 45 ; Iv. Velkov, *Izvestia Institut*, 14, 1940—1942, p. 270 ; A. Mircev, I. Kovacev, *Arheologija*, 9, 1967, 2, p. 43, fig. 7 ; B. Nikolov, *Izvestia Institut*, 30, 1967, p. 228, fig. 19 ; Gabriella Bordenache, *Sculture greche e romane nel Museo Nazionale di Antichita di Bucarest*, București, 1969, nr. 64—65.

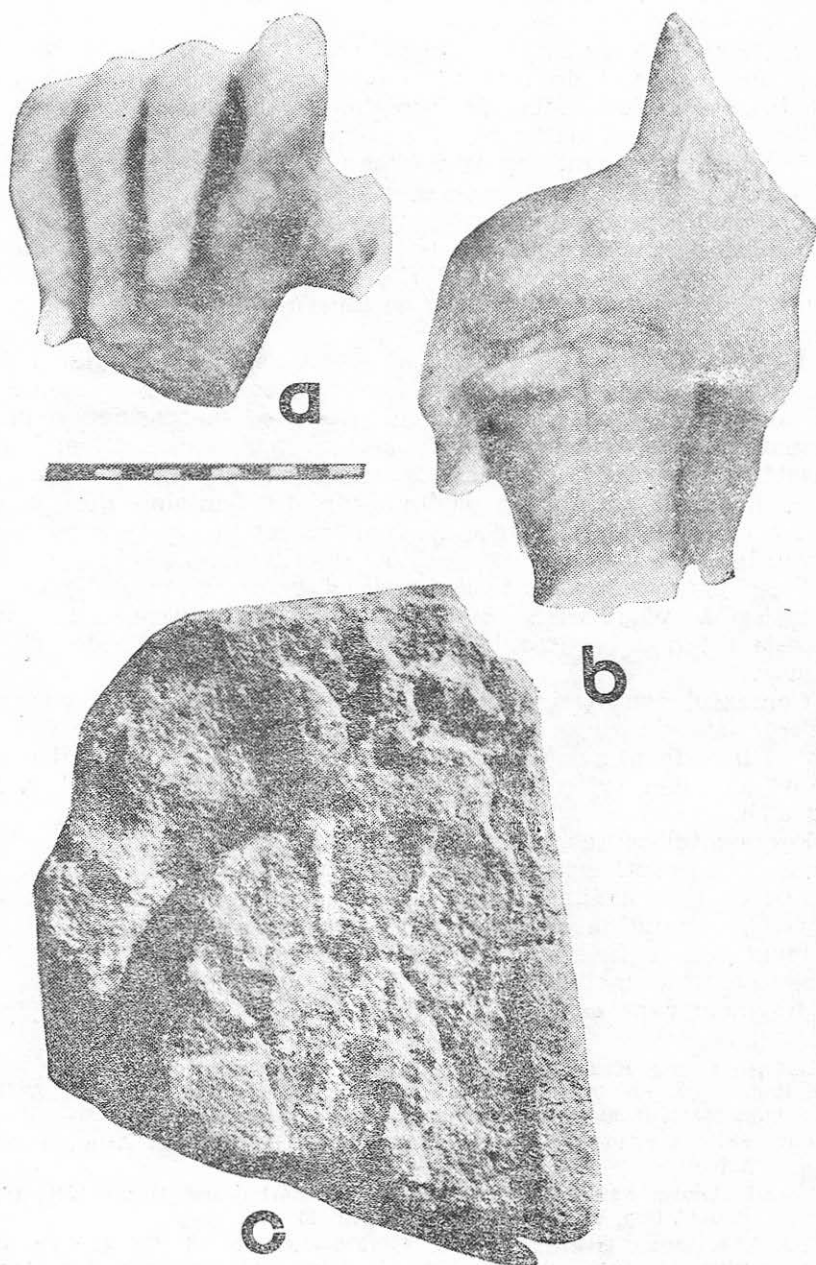

Fig. 2. a-b. Durostorum — mînă fragmentară ; c. Borcea — stelă funerară cu reprezentarea cavalerului trac.

identificarea ca atare a fragmentului în sine, am putea să presupunem că el face parte dintr-o statuie care l-ar înfățișa pe Hercule. În acest sens obiectul în care se sprijină mâna ar fi capătul măciucii.

Cultul lui Hercule a cunoscut în Dobrogea o largă răspîndire, fiind semnalat prin numeroase monumente plastice, tipul cel mai răspîndit, fiind cel numit *Hercules Romanus*⁶. Presupunem că fragmentul în discuție ar putea face parte din acest tip.

O altă ipoteză privind restul statuar ar fi atribuirea lui unui monument al lui Asclepios. O mîna cu un obiect asemănător descoperită în temele de la Odessos a fost identificată ipotetic ca aparținînd unei reprezentări a acestui zeu⁷.

Avansînd aceste două ipoteze, sîntem conștienți că ele nu sînt decît o parte din multiplele posibilități de identificare a fragmentului în discuție.

Execuția piesei este foarte reușită, detaliile anatomice fiind bine redade.

4. *Stelă funerară* avînd reprezentat *cavalerul trac*, descoperită în comuna Borcea, județul Călărași, la 200 m în amonte de bacul de trecere peste Borcea. Stela este din calcar și are următoarele dimensiuni: I actuală: 53; I: 43; G: 13 cm. Piesa este o placă rectangulară deteriorată în partea inferioară; o altă spărtură în diagonală de la stînga la dreapta, în partea stîngă sus. De altfel toată partea stîngă cu o mică excepție este deteriorată. Inv. 14799. Fig. 2 c.

Cîmpul decorativ este împărțit în două registre și probabil că exista și un al treilea cîmp, acela al inscripției. În registrul superior este reprezentat în profil un călăreț mergînd la pas spre stînga. Calul este destul de bine redat cu piciorul drept ridicat, coama și urechile sînt profilate, coada după cît se mai observă, este lungă și bogată. Figura cavalerului este mai deteriorată, în mîna stîngă ține hamul, iar în cea dreaptă care este ridicată *rytonul*. Capul este în parte spart și foarte șters, nu i se mai disting trăsăturile feței. Corpul îi este acoperit cu un chiton cu mîncile lungi. Pe umeri este prinsă mantaua care-i flutură în spate; se distinge un singur picior. Celelalte elemente obișnuite în compoziția acestui gen de monumente, ar putea să fi fost redade în partea stîngă și nu se mai disting din cauza deteriorării plăcii, ipoteza cea mai plauzibilă, ținînd seama de spațiul existent, dar este posibil și ca ele să nu fi fost reprezentate.

Registrul inferior este delimitat în partea dreaptă de un chenar gros de 5 cm și avînd actualmente lungimea de 24 cm. Probabil că și în partea stîngă se afla un chenar, dar locul este spart. Reprezentările din acest registru sînt extrem de deteriorate, așa încît ele nu se mai disting. Poate că în această zonă a stelei este redat banchetul funerar, așa cum apare în mod frecvent pe alte stele funerare care au figurate

⁶ Z. Covacef, *Pontica*, 8, 1975, p. 403—404.

⁷ Wilish, în *Roscher's Lexikon*, I, coll. 635, s.v. Asklepios, schema II, P. Georgiev, *Izvestia*, Varna, 15 (30), 1979, p. 98, nr. 19.

în registrul superior Cavalerul trac⁸, dar nici alte reprezentări nu pot fi excluse.

Din punct de vedere al încadrării tipologice scena din registrul superior, redarea cavalerului în ipostaza pașnică, se încadrează în tipul A al schemei făcută de G. I. Kazarov⁹. Sensul de deplasare al cavalerului face ca reprezentarea să se depărteze de la șablonul cunoscut. Această abatere deși nu este unică, este destul de rară. Ipoteza existenței unui al doilea Cavaler afrontat celui existent în partea deteriorată nu poate fi exclusă aprioric. Gabriella Bordenache susține o asemenea posibilitate pentru o piesă din Dobrogea¹⁰. În cazul nostru existența celui de-al doilea cavaler este greu de acceptat datorită faptului că spațiul în care el ar fi trebuit să fie reprezentat este mai mic decât dimensiunile cavalerului din dreapta.

Existența rytonului ca atribut al Cavalerului trac nu se întâlnește nici ea foarte des, dar mai pot fi enumerate cazuri când este înfățișat acest obiect¹¹.

Lucrarea este destul de rudimentar executată, fiind opera unui meșter, fără pretenții, dintr-un centru de pe limesul de la Dunărea de jos din veacurile II—III e.n. Tocmai acest lucru explică, credem noi, și existența abaterii de la canoanele clasice.

În privința locului de proveniență, chiar dacă piesa a fost găsită în stînga Dunării, într-o zonă unde au fost deja semnalate unele descoperiri arheologice¹², nu avem nici un temei să o considerăm ca fiind de aici. Ea a fost adusă cu un prilej oarecare, probabil în timpurile moderne, dintr-un centru roman din dreapta Dunării. Cel mai apropiat de comuna Borcea ar fi Izvoarele (Pirjoaia), identificată cu Sucidava moesică. Proveniența stelei din acest centru nu este decît ipotetică, oricare alt punct din apropiere putînd să fie locul de origine al stelei.

Fragmentele statuare, fără să fie numeroase, prezintă aspecte interesante, uneori inedite, ale artei romane dintr-o serie de centre de pe limesul dunărean.

Exemplele recoltate în perimetrul Durostorului vin să se adauge celorlalte descoperiri de monumente figurate cunoscute ca provenind de aici¹³. Fără îndoială statuia de militar, chiar în forma fragmentară în care ni s-a păstrat, este prima operă de acest gen din zonă, dezvăluind

⁸ N. Hampartumian, *CCET, Moesia Inferior (Romanian section) and Dacia*, Leiden, 1979, nr. 2, 38, 69, 108, 191.

⁹ G. I. Kazarov, *Diss Pann*, II, 14, 1938, p. 5—6; vezi și C. Scorpan, *Cavalierul trac*, Constanța, 1967, p. 9, tip IIc.

¹⁰ Gabriella Bordenache, *op. cit.*, nr. 230; N. Hampartumian, *op. cit.*, nr. 121.

¹¹ *Ibidem*; Z. Gdčeva, M. Opperman, *CCET, Monumenta Orae Ponti Euxini Bulgariae*, Leiden, 1979, nr. 25, 36, 100.

¹² I. Barnea, *Rev. Muz.*, 3, 1966, 2, p. 157.

¹³ I. I. Russu, *AISC*, 3, 1936—1940, p. 174; D. Tudor, *ED*, 7, 1937, p. 318, nr. 48; Gr. Florescu, *Dacia*, 9—10, 1941—1944, p. 427; Gabriella Bordenache, în *Omagiul lui P. Constantinescu*, București, 1963, p. 93; idem, *St. Cl.*, 7, 1965, p. 221, fig. 9; A. Aricescu, *SCIV*, 21, 1970, 3, p. 489; P. Georgiev, *Izvestia*, Varna, 10 (25), 1974, p. 95; D. Tudor, Gh. Popilian, *SCIVA*, 27, 1976, 2, p. 271, nr. 4; Z. Covacef, *Pontica*, 12, 1979, p. 139; V. Culică, *SCIVA*, 31, 1980, 3, p. 463.

o dată în plus importanța militarilor din acest puternic centru al Moeșiei Inferioare.

Descoperirea de la Păcuiul lui Soare, pe lângă contribuția ei la cunoașterea uneia din cele mai răspândite culte din această provincie, ar indica existența în insulă a unei așezări din epoca romană, chiar dintr-o perioadă mai timpurie decât se bănuia¹⁴. Rămîne însă și posibilitatea ca ea să fi fost adusă în vreun fel oarecare dintr-un punct de pe malul drept al fluviului.

Importanța stelei funerare de la Borcea, care în registrul superior redă eroizarea defunctului, este sensibil scăzută prin starea mult prea fragmentară în care s-a păstrat și prin incertitudinea locului ei de origine.

În afara fragmentului provenind de la statuia de mari proporții (nr. 3), care probabil este datorată unui atelier de tradiție, restul pieselor sînt opera unor meșteri pietrari locali; prin aceasta dovedind rolul jucat de atelierele de pe limes în crearea și răspîndirea unor aspecte de civilizație, atît de tradiție mai veche, cît și a unor forme introduse de romani.

SOME SCULPTURAL FRAGMENTS FROM SOUTH-WESTERN DOBRUDJA

Abstract

We dwell on four sculptural fragments of limestone and marble discovered quite accidentally. Two of them were found in the Durostorum regions nr. 1 — a soldier's statue, dating from 2nd — 3rd centuries and nr. 3 — a fragment of a statue of considerable size from which only one hand leaning either to a representation of *Hercules romanus* or to *Asclepios*.

The statuary rest nr. 2 discovered on the Danube beach at Păcuiul lui Soare is identified with *Artemis* hunting and considered to belong to 2nd—3rd centuries.

The fragment of funerary stela found at Borcea, on the left bank of the Danube, was brought there from a Roman centre of the limes. On the superior register the Thracian Horseman is riding to the left, iconographic hypostasis less frequent. The inferior register being extremely deteriorated, the ornament can no longer be identified.

Without being numerous the statuary fragments reveal interesting and even new aspects of the Roman art from several parts of Danubian limes.

Explanation of the figures

Fig. 1 a, b Durostorum — statuary fragment representing a soldier; c Păcuiul lui Soare — *Artemis*.

Fig. 2 a, b Durostorum — fragmentary hand; c — Borcea — funerary stela representing the Thracian Horseman.

¹⁴ P. Diaconu, RESEE, 19, 1981, 3, p. 488.